

ORTAOKULLARDA AHLAK VE DEğERLER PSİKOLOJİSİ

*Eldar Kerimov,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
doktora öğrencisi
eldarkerimli@gmail.com*

ÖZET

Ahlak ve değerler eğitimi, bütün toplumlarda ve kültürlerde üzerinde özenle ve ısrarla durulan bir konudur. Ahlak ve değerler eğitiminin gereğine herkes inanmakta, fakat bu eğitimin dayanması gereken psikolojik gelişimin yasalarına pek az uyulmaktadır. Araştırmamız, bir yandan çocuğun ve ergenin gelişim özelliklerini belirtmeye, öte yandan bu özelliklere uygun bir ahlak ve değerler eğitiminin temellerini ortaya koymaya yöneliktir.

Araştırmamızda, ahlak ve değerler arasındaki ilişki, bu iki kavramın psikolojik temelleri ve insan yaşamında önemli bir yere sahip olan ahlak ilkelerinin öğretim yöntemleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca, ahlak ve değer öğretiminde geleneksel yöntemlerle modern yöntemler arasındaki farklılıklar ve bu yöntemlerin bireyler üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri ortaya konulmuştur. Bundan başka, araştırmamızda çocuk psikolojisi ve ahlak prensiplerinin temelleri hakkında kendi fikirlerini belirten araştırmacıların görüşleri de yer almıştır.

Sonuç olarak günümüzde okullarda ahlak ve değerler eğitimin çocukların psikolojik durumları göz önünde bulundurularak öğretilmesi ve onların daha sonraki hayatlarında psikolojik etkileri dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırmanın da amacı Ortaokullarda Ahlak ve Değerler Eğitiminin daha derinden araştırılması ve bu konuda yapılmış farklı literatür çalışmalarının incelenerek faydalı bilgilerin ortaya konulması olmuştur.

***Anahtar kelimeler:** ahlak, değerler, eğitim, psikoloji, psikoloji gelişim, çocuk, ergen*

GİRİŞ

İnsanın ruhsal yaşantıları ve davranışları ile ilgilenen bir araştırmacının, insani gelişme ve olgunlaşmada ahlak ve değerlerin önemini fark etmemesi düşünülemez. Değerleri göz önünde bulundurmadan insanın gerçek tabiatını anlama imkanı da yoktur. Modern psikoloji bilimi yakın zamanlara kadar değerler konusunda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Fakat her alanda baş gösteren insani sorunlara çözüm arayışında değerlerin önemi bir kez daha kendisini kabul ettirmiştir. Son yıllarda gelişme gösteren pozitif psikoloji anlayışı, insanın ne olduğu kadar, ne olması, nasıl

yaşamayı, mutlu ve olgun bir birey haline gelebilmesi için hangi niteliklere sahip olması gerektiği hususu ile ilgileniyor. Hayat tatmini ve mutluluk, her şeyden önce belli değerlere göre yaşamının bir sonucu olarak anlaşılıyor, kişiliği en iyi tanımlayan özelliklerin başında değerlerin geldiği ifade ediliyor. Mutluluk ve erdem arasındaki çok eski zamanlardan beri bilime gelen içsel ilişki, günümüzde yeniden keşfediliyor (Hökelekli 2011, 11).

Günümüzde okullarda ahlak ve değerler eğitimin çocukların psikolojik durumları göz önünde bulundurularak öğretilmesi ve onların daha sonraki hayatlarında psikolojik etkileri dikkate alınmalıdır. Bu araştırmanın da amacı Ortaokullarda Ahlak ve Değerler Eğitiminin daha derinden araştırılması ve bu konuda yapılmış farklı literatür çalışmalarının incelenerek faydalı bilgilerin ortaya konulmasıdır.

I. AHLAK

Kökeni, Arapça “hulk” kelimesinin çoğulu olan Ahlâk, Türkçede kısaca; “Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” (Komasyon 2005, 43) olarak tanımlanmaktadır. Günlük dilde ise ahlâk, kullanıldığı yere göre değişen bazı anlamlar kazanmaktadır. Yaygın olarak, insanların karakter yapılarını (huy) ifade edecek manada kullanılmakta, huy’un iyi olması, ahlâklı olmayı, kötü olması da, ahlâksızlığı ifade etmektedir (Demir 1997, 9). Ahlak kavramının, özellikle Ahlak felsefecileri tarafından yapılan detaylı bazı tanımları da bulunmaktadır.

Ahlak, özgürlüğün zorunlu sonucu olduğu için, her nerede özgürlük varsa, orada kaçınılmaz olarak iyi ile kötü arasında seçim yapmak ve buna göre eylemde bulunmak olan ahlak da vardır. Dolayısıyla, tarihsel açıdan bakıldığında, özgür olan ilk insandan beri ahlak iyi ve kötüye ilişkin seçimler, bu seçimlerin dayandığı değerler ve bu değerleri bireysel hayatlarında uygulamaya geçirip toplumsal hayatlarında üstün kılmaya çalışan ve onları yeni kuşaklara aktarmayı görev bilen insanlar hep olmuştur ve olacaktır (Yaran 2012, 13).

II. DEĞER

Değer, bireyin her hangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır. İnsani, ahlaki, kültürel, ruhsal, toplumsal ve evrensel boyutlarda oluşabilen bu duyarlılıkların özümsemesi ve benimsenmesi süreci değerler psikolojisinin esasını teşkil eder. Sevgi, saygı, cesaret, doğruluk, yardımlaşma, temizlik, nezaket, hoşgörü vb. genel kabul görmüş toplumsal değerlerdir. Sayılan bu değerlerin merkezinde hep insan vardır. İnsan ise, fitrat üzere yaratılmıştır. Değerlerin oluşumu ve kazandırılması “Fitrat Kanunu” na uygun olmalıdır. İnsanın yaratılışı doğallığı ve itidalı gerektirir. Nitekim, Aristo: “Her şey vasat üzeredir” (Aristoteles 2014, 59). Diyerek bu gerçeğe işaret eder. Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip

olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir (Yaman 2012, 17-18). Değerler toplumdan topluma değişiklik gösterebileceği gibi toplumlarca da ortak benimsenebilir, bunun yanında her bireyin farklı değer örüntüleri de olabilir. Hem toplumları hem de bireylerin davranışlarını etkileyen değerler, bireyin bir kültür varlığı olarak kendini gerçekleştirmesinin yanında, kendi varlığını da soruşturması ve bilmesi bakımından da önemlilik gösterir. Bu açıdan, değerlerin hem eylem hem de bilme noktasında insan varoluşunun temeli olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Karababa 2014, 1).

III.AHLAK VE DEğERLER ARASINDA İLİşKİ

Değerler deyince bir bütün olarak ahlaki yargıları kastetmiyoruz. Değerleri ahlaka ilişkin olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ahlaka ilişkin değerler zorunluluk bildirir, bize ne yapmamız gerektiğini söyler. Ahlaka ilişkin olmayan değerlerin böyle bir emretme özelliği yoktur. Bunlar daha çok kişisel tercihlerle alakalıdır. Ahlaka ilişkin değerleri de evrensel ve evrensel olmayan şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Evrensel olanlar insanlığın ortak mirasının sonucu olarak kabul edilebilir. Bunlara insan hakları evrensel beyannamesinin ilkeleri örnek verilebilir (Kaymakcan 2012, 35-55). Değerlerin bu şekilde evrensel hale gelmesi belli bir kültür veya birey tarafından üretilmiş de olsa zamanla genel kabule mazhar olmaları ile alakalıdır. Birey tarafından üretilen değer başkalarına açıldıkça, paylaşıldıkça nesnelleşir. Nesnelleşen değerler insanlık değerlerini yani erdemleri oluştururlar (Poyraz 2007, 81-88).

Birey tarafından iyice içselleştirilen değerler bireyin gelecekte ne şekilde davranmasının beklendiğine dair bizlere yol gösterir. Zira hem bilişsel hem de duygusal yönden iyice içselleştirilen değerler bireyin davranışlarına yön veren, onların devamlılığını ve düzenliliğini sağlayan inanç veya standartlar haline dönüşmüştür. Bu değerler; öğrenme, sosyalleşme ve olgunlaşma gibi faktörlere bağlı olarak değişime açık olsalar da değişime karşı oldukça dirençlidirler. Değerlerin bu özelliği onları karakterle aynı çizgiye taşımaktadır. Bireyin ruhunda iyice kökleşip yerleşen değerler karakter özelliklerine dönüşmektedir ki, bir bütün olarak bireyin karakteri onun kökleşmiş değerlerinin bütünüdür desek yanlış olmaz (Kaymakcan 2012, 35-55).

Değerleri davranışı etkileme fonksiyonuna göre sıralamak istersek bir uçta kişinin bilinçli olarak kabul ettiği, içselleştirilmiş, moral açıdan en gcl değerler bulunur. Bu değerlerin çiğnenmesi normal kişide suçluluk ve utanma duygusu uyandıracaktır. Din ve ahlaka ilişkin değerler bu tür değerlerdir. Estetik zevk konuları, görgü kuralları gibi daha alt düzeyde zorlayıcılığa sahip değerler ise diğer ucu temsil eder. Birey çoğu zaman bunlara ahlaki bir zorunluluk hissetmeden alışkanlık olarak uyar. Değerlerin davranışı yönlendirme fonksiyonundaki farklılık

ikilem durumundaki tercihte ortaya çıkar. Max Schelere göre hayati değerler duygusal değerlerden, ruhsal değerler hayati değerlerden, kutsal değerler ise ruhsal değerlerinden daha üstündür (Akarsu 1962, 87-91). Değerlerin daha yüksek ya da daha aşağı oluşu süreklilikleri, bölüşülebilirlikleri, tatmin derinliği ve değerlerin mutlaklığı ile ilişkilidir. En aşağı değerler gelip geçici değerlerken en yüksek değerler öncesiz-sonrasız değerlerdir. Bir değer bölünmeden daha fazla kişiye pay sağladığı ölçüde büyük değer olur. Daha derin tatmin edici ve daha az rölatif, daha mutlak değerler daha yüksek değerlerdir. Bu anlamda dini değerleri de içeren manevi değerler en yüksek değerlerdendir. Aynı zamanda bu değerler inanç temelli ve ahiret boyutlu olmaları nedeniyle bireye daha derinden içsel kontrol ve yüreklilik sağlarlar (Bazarkulov 2008, 23-48).

Birey ve toplumun hayatında büyük öneme sahip değerlerin kaynağı insan mıdır, yoksa aşkın bir kaynaktan söz edilebilir mi? Dini düşünceye dayalı bir temellendirme bu soruya mutlak olarak aşkındır cevabını verirken, hümanist yaklaşımlar insandır cevabını verecektir. Gerçekte iki düşünceyi de temsil eden bir yaklaşım daha isabetli görünmektedir. Vahiy insanlık tarihi boyunca insanın anlam inşasına ve değerler dünyasını kurmasına destek olmuş ona rehberlik etmiştir. Bu nedenle değerler aşkın bir mahiyet ima ederler. Aynı zamanda da onlar kendileriyle yaşanan unsurlardır; yaşayan tecrübelerin içinde ve onun tarafından yeniden üretilirler. Değerlerin arka planında kimi zaman ilahi kaynaklı bir inanç sistemi, bazen de insan ürünü olan dünya görüşü veya hayat felsefesi vardır (Şentürk 2010, 52).

Değerlerin kaynağı ile ahlaka ilişkin ve ahlaka ilişkin olmayan değerler üzerine ileri sürülen fikirler bir bütün olarak değerlendirildiğinde kültürel ve sosyolojik bir vakıa olarak ahlak alanıyla ilgili değerlerden toplumca paylaşılan, ilahi kaynağa dayanan ve insan onurunu koruyan değerlerin nesnelleşerek erdemlere dönüştüğü sonucuna varabiliriz. Erdemler belirli durumlara ahlaki olarak iyi karşılık vermeyi sağlayan güvenilir içsel istidatlardır. Erdem kavramında bireyin düşünce, duygu ve davranış boyutlarıyla ahlaki mükemmellik yolunu görürüz. Karakter eğitiminin amacı erdeme dönüşmüş değerleri öğrenciye aktarmaktır. Değerler eğitiminde aktarılan değerler her zaman ahlaka ilişkin olmayabilir. Ancak karakter eğitiminde erdemlere odaklanılır.

Değerler ve eğitime ihtiyaç ve ilginin giderek arttığı günümüzde değerlerin eğitime konu yapılıp yapılmamasından çok hangi değerlerin, hangi hedef doğrultusunda ve hangi yöntemlerle eğitime konu yapılması gerektiği üzerinde durulmalıdır.

IV. OKUL ÇEVRESİ VE KİŞİLİK

Genel prensip olarak okul ve aile tarzlarının karşılıklı birbirini desteklemesi çocukluk ve gençlik dönemlerinde olumlu kişilik gelişimini sağlar (Epstain 1977, 57). Kişilik gelişimi bütün ülkelerin eğitimden beklediği gizli işlevlerden biridir. Eğitimin ve okulun en son amacı karakter oluşumu yani iyi ahlaklı bireyler yetiştirmektir (Kaya 1997, 191-192). Mesela, ABD Ohio Eyaleti Eğitim Masası Tüm okullarda çocuklara

aşağıdaki karakterlerin kazandırılması için bir çalışma sürdürmektedir: (1) Merhamet ve şefkat, (2) Nezaket, (3) Hoşgörü, (4) Dürürlük, (5) Özdenetim, (6) Sebat, (7) Sorumluluk, (8) Öz Kabul, (9) Cesaret, (10) Kişilik bütünlüğü. Okul çocuğun değer sistemine katkıda bulunan aileden sonraki en önemli kurumdur. Gençlerde problemleri eğilimleri ortadan kaldırmanın en önemli yolu okullarda verilecek ahlak ve değerler eğitimidir.

Psikologlar tarafından tanımlandığında kişilik kısaca, “bir ferdi karakterize eden, nispeten kalıcı ve ayırt edici duygu, düşünce, motif ve davranışlar modeli” (Banyard 1994, 58); “bir ferdi diğerinden ayırt eden ve her an ve her durumda sürekli yenilenen duygu, düşünce ve davranış özelliklerinin örüntüsü”dür (Fromm 1994, 58). Ayrıca kişilik, “bir ferdin emsalsizliğini yansıtır. Tutarlı ve sürekli. Kişilik ve onun davranışlardaki yansıması, ferdin içinde mevcut olduğu varsayılan güçler ve eğilimler tarafından belirlenir” (Gürses 2002, 72).

İyi bir kişilik gelişimi için ilköğretim çocuklarına yönelik dört hedef aşağıdaki gibidir: (1) Özgüven ve birliktelik fikrinin inşa edilmesi (2) İşbirliği ve başkalarına yardımın öğrenilmesi. (3) Ahlaki seçimler yapabilmek (4) Karar verme sürecine katılmak. Bütün bunlar çocukta olumlu şahsiyet gelişimini sağlayacaktır. Okulun önemli bir boyutu olarak sınıf ortamı çocuğun benlik anlayışına, okula adaptasyonuna ve sosyal ilişkilerine olduğu kadar ahlaki gelişim ve cinsiyet rolü öğrenimine de etki eder.Kohlberg, okul yapısının çocukların karar alma ve yürütme sürecine katılabilecekleri doğrultuda demokratikleşmesinin çocukların demokrasi prensiplerini öğrenerek paralel uygulama yapmalarına neden olacağını, bunun da ahlak eğitiminin temel prensibi olduğunu söyler (Çileli 1986, 113).

Öğrenciler için özellikle küçük yaşlarda en büyük örnek öğretmendir. Onun şahsiyetinin talebenin düşünce yapısında ve kişiliğinin şekillenmesinde büyük bir etkisi ve önemi vardır. Öğretmen bilgili, kültürlü olduğu kadar iyi bir karakter ve yüce bir şahsiyet sahibi olmalıdır. Öğretmenler otoriter olduğu zaman çocukların içe kapanma davranışı gösterdikleri ve serbest zaman faaliyetlerinde de ilgisiz ve sorumsuz oldukları saptanmıştır. Demokratik sınıf ortamında ise bunun tam tersi gerçekleşmektedir. Buradaki öğrenci dayanışması sorumluluk bilincini çoğaltmaktadır. Daha otoriter öğretmenlerin öğrencilerinin kopya çekme alışkanlıklarının yüksek olduğu da yapılan araştırmalarda saptanmıştır (Ekşi 2002, 159).

Dini okulların dini kişilik üzerindeki etkileri incelenecek olursa literatürde farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Johnstone ve Erickson dini bilgilenmenin ötesinde bu tür okulların dindarlık üzerinde bir etkisi olmadığını ileri sürerler. Onlara göre, dini okullara giden öğrencilerin dini bilgileri diğer devlet okullarındakilerden daha fazla olabilir. Ancak, ailelerin etkileri istatistiksel olarak belirlendiğinde kişisel dini inanç ve davranışlardaki farklılık çok az bir düzeydedir. Bu iki araştırmacıya göre dindarlıktaki farklılık sadece dini okullara çocuklarını gönderen ailelerin yüksek dindarlığı ile açıklanabilir. Dindar olan aileler çocuklarını dini okullara gönderme temayülü taşımaktadırlar. Eğer dindar aileler çocuklarını bu tip okullara gönderiyorlarsa çocuklarının dindarlıklarının neye atfedileceği problemi doğmaktadır. Ama bunu aileye atfetmek daha mantıklı gözükmektedir. Diğer taraftan

unutmamak gerekir ki bu tip okullar ailelerin işlerini kolaylaştırmaktadır (Spilka 1985, 85-88).

Yahudi ve Katolik okullarında yapılan başka araştırmalar ise okulun dindarlık üzerindeki katkısının ailenin katkısının üstünde ve ötesinde olduğunu ortaya koymaktadır (Spilka 1985, 87). Almanyadaki Türk  ğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada da öğretmenlerin, din derslerinin öğrencilerin uyumlu ve güzel davranışlar kazanmasında faydalı olduğunu söyledikleri belirtilmektedir (Aşıkoğlu 1993, 208).

V. PSİKOLOJİ VE AHLAK

Psikoloji “insan davranışlarının ilmi” diye tarif edilince ahlâk onun araştırma sahalarından biri oluyor. Ahlâk, Sosyal Psikolojinin temel konularından biridir. Sosyal Psikoloji iki bakımdan incelenir: Birincisi bizatihi sosyal davranış olarak, ikincisi ise bir sosyal öğrenme konusu olarak. Bu ikinci problem o derece psikolojik bir mahiyettedir ki, birçok filozoflar ahlâkî sadece psikolojinin konusu saymışlardır. Ahlâkî davranış bir normatif olduğuna göre insan bu normları nasıl öğrenmekte ve benimsemektedir? Cemiyetin malı olan ahlâk normları yine insanların sosyal münasebetlerin eseri olarak nasıl doğmakta ve gelişmektedir? Ahlâk normlarının ve ahlâkî davranışların değişmesi hangi temel faktörler çerçevesinde izah edilebilir? Ahlâk normları sosyal normların bir çeşidini teşkil eder. Bunlar sosyal normların psikolojisi bahsinde genel bir  er eve içinde ele alınır. Normların öğrenilmesi ve benimsenmesi ise sosyalleşme dediğimiz prosesin büyük bir parçasıdır. Sosyalleşme denildiği zaman insanın biyolojik bir varlık iken aynı zamanda sosyal bir varlık olması, insan toplumunun bir  yesi haline gelmesi anlaşılmalıdır. İnsanın sosyal bir varlık olması ise sadece bir öğrenme olayından ibaret değildir; bu öğrenme esas itibariyle hayatımızın başlangıç yıllarını kaplar ve uzun bir zaman alır. İşte bu yüzdendir ki, psikolojide ahlâk problemi büyük  l de bir gelişme problemidir. İnsan ferdinin bebeklikten yetişkinliğe kadar geçirdiği değişmeler bir taraftan da psikolojik ve sosyal anlamda gelişmeyi sağlar. Biz bu progresif değişmelerden bir bölümüne olgunlaşma, bir bölümüne ise gelişme adını veriyoruz. Olgunlaşma terimi öğrenmeye bağlı bulunmayan, insandaki biyolojik potansiyelin sadece zaman içinde gerçekleşmesiyle ortaya çıkan değişmeleri gösterir ki bunlara en iyi örnek yürümedir. Bizi asıl ilgilendiren gelişme terimi,  evre faktörleriyle ilgili hayat tecrübesinin meydana getirdiği değişme ve ilerlemeyi belirtiyor. Bu ikinci tip değişmelerin oluş mekanizmasına genellikle “ ğrenme” adını veriyoruz. Ahlaki düşünce ve davranış daha çok öğrenme ile, yani gelişme ile ilgili olmakla beraber burada olgunlaşma faktörlerini büsbütün dışarında bırakmak doğru değildir. Hakikatte olgunlaşma ile gelişme birbirinden ayrı düşünülemez,  nk  psikolojik faaliyetler bunlara imk n verecek bir olgunlaşma seviyesi olmaksızın meydana gelemez. Gelişme ile olgunlaşma arasında yakın bir ilişki olduğu gibi, gelişmenin çeşitli sahaları da birbiriyle çok yakın ilişki halindedir. Hakikatte gelişme olayı bir bütün olmakla beraber biz onun içinde sosyal gelişme, duygusal gelişme, zihni gelişme vs. gibi sahalar ayırıyoruz. Bu ayırım

sadece inceleme kolaylığı vermekle kalmıyor, aynı zamanda bu sahalardaki gelişmelerin aynı hızla olmayışı bizim yaptığımız ayırıma başka bir meşruluk kazandırıyor. Bununla beraber bir sahadaki gelişmenin öbür sahalardaki değişmelerle yakından ilgili olduğunu gözden uzak tutmamız gerekiyor. Mesela ahlâkî gelişme zekâ gelişmesinden ve duygusal gelişmeden ayrı düşünülemez. Ahlâkî hayatımız hem duygu, hem bilgi, hem de davranış olaylarının bir terkibi halindedir (Güngör 2000, 25).

VI. PSİKOLOJİ VE DEĞER

Psikoloji, insanların davranışlarını ve zihinsel süreçlerini inceleyen bilimdir. Başka bir ifadeyle psikoloji, insan davranışlarının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır. Buradan yola çıkacak olursak değer kavramının, psikolojinin araştırma konularından biri olduğunu tahmin edebiliriz. Psikolojide değerin önemi, objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil, insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı rol olarak ifade edilir. Bu bakımdan psikolojide değer kavramı sadece bir inanç olarak ele alınır (Oral 2014, 21).

Değer, sadece bir inanç olması bakımından dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili, bilgilerimizin, duygularımızın ve kavramlarımızın birleşimidir. Değer kavramı inancın spesifik bir şekli olması açısından, inançtan daha da yukarıda bir zihin organizasyonudur. Değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca karşılıklı gelmektedir. Değerler belli bir durum ve şartlara bağlı kalmaksızın, arzu edilen, yararlı görülen ve beğenilen şeyleri gösteren kıstaslar olarak da tarif edilebilir. Bir varlığın psikolojik, sosyal, ahlaki veya estetik açıdan taşıdığı düşünölen yüksek ya da yararlı davranışlar onun niteliğini belirtir (Şirin 1983, 78).

Psikolojik olarak yiyecek, giyecek, barınak, cinsellik gibi temel gereksinimler bizim için değerli olanların başında gelir. Ancak değerli görölen bir yemek yenildikten sonra kişi için tekrar acıkıncaya kadar çok değerli bir şey olmaktan çıkar. Bu durumda ihtiyaçların, kişinin sergilemiş olduğu tutum ve davranışlara yön verdiği söylenebilir. Bu bağlamda değer kavramının insanların duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla yakından ilgili olduğu kabul edilebilir. Psikolojinin, insanların davranışlarını ve zihinsel süreçlerini inceleyen bilim olduğunu hatırlarsak, değer kavramının bir yönünün var olduğu ifade edilebilir. Bu psikolojik yönü daha iyi anlamak için değer kavramını psikolojik açıdan bakıldığında, değerlerin bazı kavramlarla ilişkisini incelemenin gerektiği söylenebilir (Oral 2014, 22).

VII. AHLAK VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

İnsanoğlunun ahlak sorunu karşısındaki tutumunu aydınlatmada Freud'un katkıları büyük olmuştur. Freud'un ahlak öğretisini inceleyen Geets'e göre, psikanaliz bize ahlak olgusu karşısında iki yeni görüş açısı kazandırmıştır: 1) İnsanın ahlaki beklentileri insanlık tarihi boyunca gelişen bir "oluşum" dur; iyi ve kötü ne insanlık tarihinde, ne de insanın özünde önceden verilmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ahlakın mutlak bir gerçeklik olduğu biçimindeki geleneksel anlayış

yıkılacaktır. 2) Toplumun dayandığı “kurulu ahlak”, büyük ölçüde, ataerkil bir toplum içinde kollektif bir bastırma (refoulement) eyleminden doğmaktadır. Freud’ün öğretisi bu geleneksel görünümü yıkmayı sağlamıştır. Freud’e göre toplumsal yasaklamaların büyük çoğunluğu, ahlak düzeyini yükseltmek yerine, yarattığı suçluluk duygularıyla bireye sadece eziyet etmekte, onu gizlenmeye ve iki yüzlülüğe sevk etmektedir (Geets 1978, 76-78).

Bu konuda eğitim ve öğretim psikolojisi çok önemlidir. Çocukların eğitim psikolojisine farklı bakış açıları vardır. Öğrenme çocuğun yeni bilgileri ve becerileri kazanma aşamasıdır. Bu aşamada onlara iyi bir metodun uygulanması zaruridir (Sylava 1998, 183).

Freud’ün öğretiminde toplumsal evrimin suçluluk duygularıyla savaşmaya yönelik bir evrim olduğu bilinmektedir. Lebovici’nin dediği gibi, “Geleneksel eğitim çocuğun suçluluk duygularını geliştirmekte ve kendi kendini cezalandırma konusunda tehlikeli gereksinimler yaratmaktadır”. Böyle bir eğitimle yetişen çocuklar, ilerde uzlaşmacı ve edilgin kişiler olmaktadır; çocukluklarından itibaren alıştıkları gibi, bir lidere bağlanmaya ve kitlesel aşırılıklara katılmaya hazırdırlar. Öte yandan, eğitimde tamamen başıboş bırakma da kişiliğin gelişimi bakımından sakıncalar doğurmaktadır. Ancak, otorite uygulaması suçluluk duygularına yol açmayacak nitelikte olmalıdır. Eğitim alanında aşırı sertlik ve sorumsuz serbestlik çocuğun geleceği bakımından aynı derecede tehlikeli iki yöntemdir. Aşırı sertlik çocukta suçluluk duygularına yol açacaktır, sınırsız serbestlik ise çocuğun sevgi ve güvenlik gereksinmesini yanıtızsız bırakacaktır (Onur 1979, 2).

Piaget ahlak eğitiminin amacını saptamak için şu soruyu yöneltmektedir: “Geleneklerin ve önceki kuşakların baskılarına boyun eğmiş bireyler mi yetiştirilmek isteniyor? Bu durumda, öğretmenin otoritesi ve muhtemelen, bu itaat ahlakını pekiştiren teşvikler ve cezalandırıcı yaptırımlar dizgesi ile ahlâk “dersi” yetecektir. Bilakis, özgür vicdanlar ve aynı zamanda başkasının haklarına ve özgürlüklerine saygılı bireyler mi yetiştirilmek isteniyor? O halde, ne öğretmenin otoritesinin, ne de onun kişiye vereceği en iyi derslerin, özerkliğin ve karşılıklılığın birlikte kurduğu bu canlı ilişkileri yaratmaya yetmeyeceği açıktır. Sadece öğrencilerin kendi aralarındaki toplumsal yaşam, yani olabildiği kadar ileriye götürülen ve ortak zihinsel çalışmayla birlikte oluşturulan bir kendi kendini yönetme, kendi kendilerinin egemeni kişiliklerin ve onların karşılıklı saygılarının bu iki yönlü gelişimine götürecektir”. Kişiliğin birbirine bağlı iki yönünün özerklik ve karşılıklılık olduğunu belirten Piaget’ye göre, benliğini hem kendi görüş açısına hem başkalarının görüş açısına yerleştirebilen birey kişilik sahibidir. Karşılıklılık kavramı, özerk bir disiplini ve kendi etkinliğini merkez yapmamayı birlikte içerir. “Böylece ahlak eğitiminin temel iki sorunu, bu kendini merkez yapmamayı sağlamak ve bu disiplini kurmaktır”.

Piaget ahlaki gelişimle zihinsel gelişim arasındaki koşutluğu daima gözönünde bulundurmaktadır. Ona göre ahlak eğitimi sorunu, mantık ya da matematik eğitimi sorunundan farklı değildir. Bu nedenle, sadece otorite ve tek yanlı saygı üzerine kurulan eğitim, ahlak açısından olduğu gibi zihinsel açıdan da aynı sakıncaları içerecektir. Düşünsel bir doğruya dışardan girmekle, yani onu yeniden keşfetmeden

ve doğrulamadan kabul etmekle, bir ahlaki görevi özerk bir yöntemle yklenmemek arasında hiçbir fark yoktur. Dersini anlamadan tekrarlayan ve ezberciliği akılcı etkinliğin yerine koyan ğrenci ile, itaat ettiği kuralların gerçek mahiyetini kavramayan çocuğun davranışı aynı niteliktedir. Bu nedenle, zekanın eğitiminde olduğu gibi ahlak eğitiminde de, çocuklar arasındaki kendiliğinden toplumsal ilişkilere ve etkin yöntemlere ağırlık vermek gerekir. Her türlü eğitim tek yanlı otorite uygulamasından kaçınmak ve karşılıklılık ilkesine dayanmak zorundadır. Okulun görevi yalnız mevcut kültür verilerini aktarmak değil, yeni kültür değerlerinin doğmasını sağlayacak ortamı da hazırlamaktır. "ğretim ve eğitimde bilinenle bilinmeyen, alişılmış ile beklenmedik yeni vakıa arasında devamlı bir diyalektik mnasibet kurulmalıdır. Okul, çocuğu bilinenler ve alişılmışlar dünyasına hapseden statik bir evre olmamalıdır. Bilinenler üzerinde işleyen zihin her an beklenmedik yeni vakıalarla alişılmışlar arasında çatışmaya ve bundan doğacak yeni problemlere karşı açık olmalıdır".

Kohlberg'in ahlak eğitimi için önerdiği yöntem de işte böyledir. Kohlberg, ğretmenlerin, tarih, edebiyat ve günlük olaylardan çıkan gerçek ahlaki ikilemleri içeren tartışmaları yönetmek suretiyle ahlaki düşünmenin gelişimini sağlamalarını önermektedir. Ancak ilginç ve zor ahlaki ikilemlerin tartışılması öğrencinin kararsızlığını giderecek ve ahlak yargısını geliştirecektir (Kağıtçıbaşı 1974, 95). Bu tartışmaların etkili olabilmesi için, ortaya çıkan mesajların öğrencinin ahlak düzeyinin biraz ilerisinde olması gerekmektedir. Eğer ahlaki açıklamalar öğrencinin anlayış düzeyini çok fazla geçerse etkili olamamaktadır. Konuları çok aşağı düzeyde sunmak da hatalıdır. şu halde ğretmen, ahlaki gelişim konusunda bilimsel bir bilgiye sahip olmak ve ğrencilerinin gelişim düzeylerini bu bilginin işığında saptamak zorundadır (Onur 1979, 3).

Kohlberg, deneklerin kendi evrelerinin bir üstündeki ahlaki yargıyı denedikleri takdirde, yalnız bu evreyi kavramakla kalmadıklarını, aynı zamanda kendilerinininkine tercih ettiklerini ve buna yükselmek istediklerini gözlemiştir. Ahlaki ikilem karşısında ortaya çıkan gerilim, ahlaki gelişimin bir üst evresindeki yeni bir dengede zlmek istenmektedir. Geleneksel ahlak eğitimi, hiçbir gerilim yaratmayan örneklerin sunulmasına ve erdem her zaman ödüllendirildiği inancının pekiştirilmesine önem verir. Oysa Kohlberg'in gösterdiği gibi, ahlak gelişimi, gelişimin bir evresinde yaratılan çatışmalar, kuşku ve gerilim ile mümkün olmaktadır. Öte yandan, geleneksel ahlak eğitimi, çocuğun gelişim düzeyinin çok üstündeki yetişkin görüşlerine ya da gelişim düzeyinin çok altında kalan ceza ve ödül yöntemlerine başvurmak arasında gidip gelmektedir. Oysa yine Kohlberg'in gösterdiği gibi, ahlak eğitimi ancak çocuğun kendi gelişim evresinden bir üst evreye başvurarak etkili olmaktadır. Ayrıca ocuklar kendi düzeylerinin üstündeki kavramları altındakilere tercih etmektedirler; çünkü böylece üst evre karşısında kendi ahlaki evrelerini irdeleme ve o üst evreye ulaşma olanağı doğmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak söyleye biliriz ki, ahlak ve değerler eğitiminin önemi bir daha gözden geçirilmeli ve eğitim sisteminde bu konuda yapılmış kapsamlı araştırmaların sonuçları dikkate alınmalıdır. Konunun önemine binaen eğitim bakanlığının orta okullardaki ders programlarının hazırlanmasında ve konunun uzmanları tarafından hocalara özel seminerlerin verilmesinde büyük oranda katkısı olabilir. Unutmamak gerekir ki, kaliteli bir toplumun yetiştirilmesinde iyi bir eğitimle birlikte ahlaki değerlerin de çocuklara kazandırılması şarttır. Ahlak ve milli-manevi değerlere sahip olan bir gençlik ise devletin bekasına daha fazla katkıda bulunmaktadır.

Özetle, ahlak ve değerler eğitimi sadece örnekle yürütülemez; örnekleri sadece kendi ulusunun tarihi ve gelenekleriyle sınırlamak da yanlıştır. Tek başına örnek kişiyi edilginliğe iter. Kolaya ve hazırcılığa alıştıırır. Kişiyi daha yüksek bir ahlak düzeyine yükseltmeyi amaçlayan örnek, bir diyalog içinde sunularak kişide düşünsel bir gerilim yaratan örnektir; tarihi sergileme ve “övme biçiminde sunulan örnek ise sadece duygusal bir heyecan yaratır ve ahlaki yükseltecek güçte değildir. Şu halde ergenlik döneminde ahlak eğitimi (ahlak dersine dönüşmeden), konu bakımından dünyaya ve çağa açılmak, yöntem bakımından da diyalog, eylem ve dinamik örneği kullanmak zorundadır.

KAYNAKÇA

1. Akarsu, Bedia (1962), *Max Scheler'de kişilik problemi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
2. Aristoteles, (2014). *Nikomakosa Etik*, (çeviren Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
3. Aşikoğlu, Nevzat Yaşar, (1993). *Almaniyada Temel Eğitimdeki Çocukların Din Eğitimi*, Ankara: TDV Yayınları.
4. Banyard, Philip, Hayes, Nicky, (1994). *Psychology: Theory and Application*, London: Chapman and Hall.
5. Bazarkulov, Seyfullah, (2008) *Değer öğretimi ve dinden öğrenme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
6. Çileli, Meral, (1986). *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, Ankara: Verso Yayınları.
7. Demir, Fahri, (1997). *İslam Ahlakı*, Ankara: y.y.
8. Demmon, Terri and others, (1996). *Moral and Character Development in Public School*, Michigan: ERIC.
9. Ekşi, Halil, Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik, (2002). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Hayatı Hökelekli (drl.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
10. Epstein, Joyce and McParland, James, (1977). “*Family and Social Interactions and Main Effects on Affective Outcomes*”, National Institution of Education: A Repor of Office of Child Development.

11. Fromm, Erich, (1994). *Kendinin Savunan İnsan* (çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul.
12. Geets, Glaude, (1978). *Pshicoanalize in Moral Sxualityi*, Eds, Universites, Paris.
13. Güngör, Erol, (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar Ahlâk Psikolojisi, Ahlâkî Değerler ve Ahlâkî Gelişme*, Özener Matbaası, İstanbul.
14. Gürses, İbrahim, (2002). “Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi” *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Hayatı Hökelekli (drl.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
15. Hökelekli, Hayati, (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
16. Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1974). *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: 3 baskı.
17. Karababa, Ali, (2014). “Kuramsal Temelde Değer”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan (edi), Ankara: Pegem Akademi,
18. Kaya, Mövlut, (2014). “*Kişilik Özelliklerinin Ahlaki Yargı Üzerindeki Etkisi*”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 191-192.
19. Kaymakcan, Recep, Meydan, Hasan, (2012). *Ahlaki Karakter ve Eğitimi, II. Uluslararası Değerler Ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul, 16-18 Kasım, ss.35-55.
20. Komisyon, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu yay., 10.
21. Ohio State Department of Education, (1996). *Character Education in Ohio: Sample Strategies*, Unpublished Report.
22. Onur, Bekir, (1979), “Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 1, 1-14 s.
23. Oral, Tuncay, (2014), “Psikolojik Perespektifden Değer Kavramı”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan (edi), Ankara: Pegem Akademi, ss. 182-200.
24. Poyraz, Hakan, (2007), “Değerlerin kuruluşu ve yapısı”, *Değerler Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu*, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, ř. Aslan ve M. Zengin (Ed.), İstanbul: Dem Yayınları, 81-88.
25. Spilka, B, R.W. Hood ve R.L.Gorsuch, (1985), *The Psychology of Religion: An Emprical Approach*, New Jersey: Prentice Hall,
26. Sylava, Kathy and Lunt, Ingrid, (1998), *Child Development A First Course*, Malden: Balakwell Publishers.
27. şentürk, Habil, (2010), “Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü”, *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 6, 18.
28. şirin, Ahmet, (1983).*Gençlerin Değerler Sıralamasına Yönelik Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
29. Ülken, Ziya Hilmi, (2001), *Bilgi ve Değer*, Ankara: Kürsü Yayınları.
30. Yaman, Ertuğrul, (2012), *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
31. Yaran, Cafer Sadık, (2012), *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, DEM Yayınları, İstanbul.

Eldar Kərimov

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ ƏXLAQ VƏ DƏYƏRLƏR PSIXOLOGİYASI

XÜLASƏ

Əxlaq və dəyərlərin tədrisi bütün cəmiyyətlərdə və mədəniyyətlərdə üzərində diqqətlə durulan bir məsələdir. Bu məsələnin vacibliyini hər kəs qəbul etsə belə, psixoloji inkişafın qaydalarına çox az riayət edilməkdədir. Tədqiqatımız bir tərəfdən, uşaqların və yeniyetmələrin inkişaf xüsusiyyətlərini bildirməyi, digər tərəfdən də bu xüsusiyyətlərə uyğun əxlaq və dəyərlər tədrisinin əsaslarını ortaya qoymağı hədəfləyir.

Tədqiqatımızda, əsasən, əxlaq və dəyərlər arasındakı münasibət, bu iki anlayışın psixoloji təməlləri və insan həyatında mühüm yerə sahib olan əxlaqi prinsiplərin təlim-tədris metodları haqqında ümumi məlumatlara yer verilmişdir. Bundan başqa, əxlaq və dəyərlərin tədrisində ənənəvi metodlarla müasir metodlar arasındakı fərqlər və bu metodların fərdlərə mənfi və ya müsbət təsirləri ortaya qoyulmuşdur. Eyni zamanda, tədqiqatımızda uşaq psixologiyası və əxlaq normativlərinin əsasları haqqında öz sözünü demiş tədqiqatçıların fikirlərinə də xüsusi yer verilmişdir.

Nəticə etibarilə, bugünkü məktəblərdə əxlaq və dəyərlərin tədrisi uşaqların psixoloji vəziyyəti nəzərə alınaraq tədris edilməli və onların daha sonrakı həyatlarında psixoloji təsirləri nəzərə alınmalıdır. Bu işin məqsədi isə orta məktəblərdə əxlaq və dəyərlər tədrisini daha dərinlən araşdırmaq və bu mövzuda müxtəlif ədəbiyyatları tədqiq edərək faydalı məlumatlar ortaya qoymaq idi.

Açar sözlər: əxlaq, dəyərlər, təhsil, psixologiya, psixoloji inkişaf, uşaq, yeniyetmə

Эльдар Каримов

Психология Морали и Ценностей в Средних Школах

РЕЗЮМЕ

Преподавание морали и ценностей имеет особое значение во всех обществах и культурах. Несмотря на то, что каждый признает важность этой проблемы, но очень мало людей соблюдают правила развития психологического развития. С одной стороны наше исследование стремится выяснить особенности развития детей и подростков, с другой стороны, показывает основы преподавания морали и ценностей в соответствии с этими особенностями.

В исследовании предоставляется информация отношений между моралью и ценностями, психологический фундамент этих двух понятий и методы преподавания этих моральных принципов, занимающих важное место в человеческой жизни. Кроме этого, здесь показана разница между прежним и

современным методом в преподавании морали и ценностей, а также отрицательное или положительное влияние методов на отдельных лиц. В исследовании также уделено особое место мнениям исследователей, которые достаточно известны в области моральных нормативов и детской психологии.

В конечном итоге, в сегодняшних школах мораль и ценности должны преподаваться, учитывая, психологическое состояние детей и, принимая, во внимание психологические последствия, влияющие на их дальнейшую жизнь. Цель этой работы заключается в глубоком изучении преподавания морали и ценностей в средних школах и выдвигении полезной информации, исследуя, разную литературу по этой теме.

Ключевые слова: мораль, ценности, образование, психология, развитие психологии, ребенок, подросток.

Eldar Karimov

PSYCHOLOGY OF MORALITY AND VALUES IN SECONDARY SCHOOLS

ABSTRACT

Teaching morality and values is of particular importance in all societies and cultures. Despite the fact that everyone recognizes the importance of this problem, very few people follow the rules of psychological development. On one hand, our study aims to elucidate the peculiarities of the children's development and adolescence; on the other hand, it shows the basics of teaching morality and values in accordance with these features.

The study provides information on the relationship between morality and values, the psychological foundation of these two concepts and methods of teaching these moral principles, which occupy an important place in human life. In addition, it shows the difference between the former and the modern method in teaching morality and values, as well as the negative or positive influence of these methods on individuals. The study also paid special attention to the opinions of researchers, who are well known in the field of moral standards and child psychology.

Ultimately, in today's schools, morality and values should be taught taking into account the psychological state of children, and the psychological consequences that affect their future life. The purpose of this work is to study in depth the psychology morality and values in secondary schools and to put forward useful information by exploring various literatures on this topic.

Keywords: morality, values, education, psychology, psychological development, child, adolescent.

Çapa tövsiyə etdi: i.ü.f.d. Ə.S.Niyazov